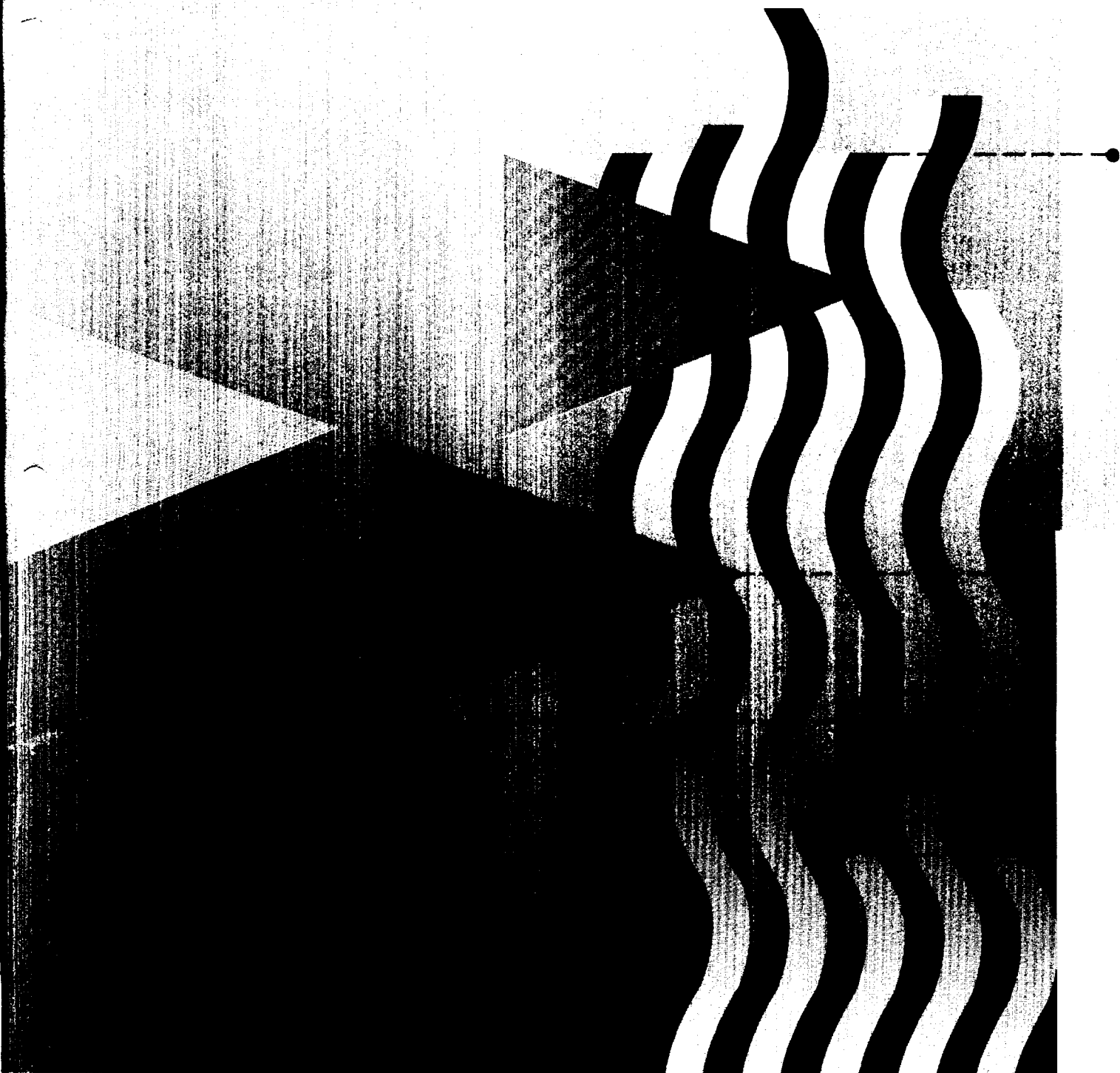

Ministerie van Binnenlandse Zaken
Binnenlandse Veiligheidsdienst

KWARTAALBERICHT 3e KWARTAAL 1990

INHOUD

I. ACTIVITEITEN VAN BUITENLANDSE INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENSTEN

- Het Comité voor Staatsveiligheid (KGB)

II. POLITIEK (GEWELDDADIG) ACTIVISME

- De Beweging: behoefte aan meer structuur

III. TERRORISME

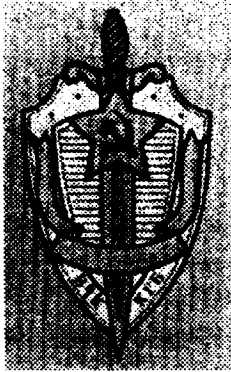
- Irak's terroristische optie

IV. PROLIFERATIE-AANGELEGENHEDEN

- Biologische en toxiwapens

I. ACTIVITEITEN VAN BUITENLANDSE INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENSTEN

HET COMITÉ VOOR STAATSVEILIGHEID (KGB)

De positie van de Sovjet-Unie is sterk aan het veranderen. Dankzij de politiek van perestrojka en glasnost is er voor het eerst sprake van een algehele toenadering tussen Oost en West. Tegelijkertijd verkeert de Sovjet-Unie in economisch opzicht in een diep dal en is er sprake van grote interne politieke instabiliteit. De huidige ontspannings- en ontwapeningspolitiek heeft echter nog niet geleid tot een afname van inlichtingen-activiteiten van het KGB.

TAAK VAN HET KGB

De taak van het KGB omvat ondermeer:

- het helpen richting geven aan politieke initiatieven in eigen land;
- het duiden van de positie van de Sovjet-Unie in het nieuwe internationale krachtenveld;
- het tijdig op de hoogte zijn van de buitenlandse politieke activiteiten en deze zonnodig beïnvloeden;
- het versterken van de onderhandelingspositie van de Sovjet-Unie door middel van verkregen voorkennis of bemachtigen van vitale technologische, economische en militaire informatie.

Hoewel er recent in de Sovjet-Unie vanuit diverse lagen van de bevolking kritiek is geleverd op het functioneren van het KGB, staan de buitenlandse KGB-activiteiten (nog) niet ter discussie. In het afgelopen jaar benadrukten hoge KGB-functionarissen zelfs dat er in de toekomst wellicht sprake zal zijn van een intensivering van offensieve inlichtingenactiviteiten.

KGB IN NEDERLAND

Nederland vormt - onder meer op grond van zijn lidmaatschap van NAVO en EEG, en vanwege het hier aanwezige hoge technologische en wetenschappelijke niveau - een interessant doelwit voor het KGB. De inlichtingenactiviteiten die het KGB ontplooit vanuit de Sovjetvertegenwoordiging in Nederland (bestaande uit de ambassade, militaire missie, persagentschappen TASS en NOVOSTI, de handelsvertegenwoordiging en vestigingen van Aeroflot en Intourist), vormen een bedreiging voor de veiligheid (en andere gewichtige belangen) van de Nederlandse Staat.

II. POLITIEK (GEWELDDADIG) ACTIVISME

DE BEWEGING: BEHOEFTE AAN MEER STRUCTUUR

Een van de wezenskenmerken van De Beweging is de ongebondenheid. Er is geen bestuur, er zijn geen leden, in feite is er sprake van een verzameling losse groepjes en personen die soms met elkaar, soms naast elkaar actief zijn. Dit gebrek aan lijnen binnen De Beweging past goed bij de vage, min of meer anarchistische ideologie van de meeste activisten. De hang naar autonomie is in deze kringen immers bijzonder groot.

Jarenlang was deze vrijblijvendheid niet zo'n probleem. De actiebereidheid was groot en de actiedoelen spraken tot veler verbeelding. Velen bleken steeds opnieuw bereid om de gelederen spontaan te sluiten tegen Apartheid, tegen kernenergie of tegen "de militarisering van de maatschappij".

Het afgelopen jaar was er over het algemeen echter sprake van een afnemende bereidheid tot actievoeren. Actiethema's die lange tijd populair waren, bleken aantrekkingskracht te hebben verloren. Het antimilitaristisch activisme raakte bij gebrek aan voor de hand liggende doelwitten (bijvoorbeeld een NAVO-oefening) in de versukkeling en het anti-apartheidsactivisme vanuit De Beweging nam in kracht en omvang af, niet in de laatste plaats door de ontwikkelingen in Zuid-Afrika zelf. De ingebakken vrijblijvendheid, door menig activist gekoesterd als een ideologisch verantwoorde verworvenheid, bleek het afgelopen jaar een verlamme werking te hebben op het activisme vanuit De Beweging.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat er door diverse activisten al enige tijd gesproken en geschreven wordt over de zwakheid van De Beweging ten gevolge van het gebrek aan structuur.

In de laatste nummers van "De Zwarte" (het anti-imperialistische actieblad dat de afgelopen zomer werd opgeheven), kwamen artikelen voor met in het algemeen de volgende strekking:

De Beweging verkeert in een isolement. Er wordt teveel voor eigen parochie gepreekt en te weinig gezocht naar aansluiting met radicaal-linkse groeperingen. Er is geen bruikbare structuur en daardoor weinig overeenstemming in thematiek. In andere actiebladen verschenen artikelen met eenzelfde teneur.

III. TERRORISME

IRAK'S TERRORISTISCHE OPTIE

Dit artikel tracht een beeld te geven van de mogelijkheden waarover Irak en meer in het bijzonder zijn president Saddam HOESSEIN op terroristisch gebied beschikt, en van de aard van te verwachten terreuracties in het geval dat het Golfconflict militair escaleert.

Hiertoe wordt ingegaan op relevante feiten inzake Saddam HOESSEIN en zijn regime, op het potentieel aan inlichtingendiensten en terreurorganisaties die tot zijn beschikking staan en op de mogelijke gevolgen voor de Nederlandse situatie.

HET REGIME VAN SADDAM HOESSEIN

Al eerder is een summiere schets gegeven van de manier waarop Saddam HOESSEIN aan de macht is gekomen.

Terreur en intimidatie speelden daarbij een grote rol en doen dat nog steeds bij het onderdrukken van het Iraakse volk, dat overigens uit een aantal verschillende etnische en religieuze groepen bestaat die ook onderling de nodige conflicten kennen.

Morele verontwaardiging over dergelijke methoden is in dit verband minder relevant: HOESSEIN handelt nl. vanuit het familie- en clandenken, zoals het vele Arabieren vertrouwd is. Dit kent het patroon-cliëntmodel, waarin bij nauwe verwantschap grote loyaliteit verwacht mag (maar ook beloond moet) worden. Hiertegenover zetten opposanten hun eigen patroon-cliëntmodel, maar worden daarvoor bij ontdekking meedogenloos gestraft.

Met andere woorden, het gedrag dat HOESSEIN nu tentoonspreidt, zal in de Arabische wereld - en zeker in Irak - op zich geen verbazing wekken: Bij minder streng optreden zou slechts minachting zijn deel zijn. Een Arabisch spreekwoord zegt immers: "Ik en mijn broer tegen de broer van mijn vader, wij en onze oom tegen de rest".

In dit licht moeten HOESSEIN's besluit tot de invasie van Koeweit en al zijn volgende daden beschouwd worden. Hij is er aan gewend zijn zin te krijgen als hij maar snel genoeg en met voldoende groot machtsvertoon optreedt. Hij rekende er waarschijnlijk op dat de rest van de wereld op dezelfde manier zou reageren als hij van het Iraakse volk gewend is. Hij kon echter niet bevroeden wat hij los zou maken toen hij het grote westerse belang, de energievoorziening, in gevaar bracht. De Iraakse leider moet dan ook zeer onaangenaam verrast zijn door het eensgezinde verzet. Mogelijk wordt deze verrassing over de westerse reacties deels veroorzaakt door de onvolledigheid van zijn informatiepositie.

Toch is denkbaar dat Saddam HOESSEIN er uiteindelijk in slaagt een wig te drijven in de (breekbare) eensgezindheid van westerse en Arabische landen.

De middelen die hij hiervoor gebruikt, zijn welbekend:

- het geven van een verschillende behandeling aan "gasten" en ambassadepersoneel van verschillende nationaliteit;
- het afwisselend uiten van bedreigingen met de totale oorlog en met terrorisme, en het laten horen van geluiden waaruit onderhandelingsbereidheid spreekt (behalve over de positie van Koeweit als negentiende provincie van Irak);
- het aanbieden van gratis olie aan Derde-Wereldlanden;
- het koppelen van een eventuele terugtrekking uit Koeweit aan een oplossing van de Palestijnse kwestie.

Ook het uitvoeren van terroristische acties is een van de middelen die hij ter beschikking heeft: Hij kan daarbij gebruik maken van zijn eigen inlichtingendiensten en van de van hem afhankelijke terreurorganisaties. Niets is zo geschikt om een wig te drijven in een eensgezind front als een terreurdaad in het ene land tegen belangen of staatsburgers van een ander (daarmee bevriend) land.

HOESSEIN's POTENTIEEL AAN INLICHTINGENDIENSTEN

In de jaren zeventig en in het begin van de jaren tachtig maakte Irak ruimschoots gebruik van zijn inlichtingen- en veiligheidsdiensten bij het bestrijden van dissidenten en het zuiveren van partij-apparaat en leger van elementen die te populair werden en daardoor een bedreiging voor de alleenheerser gingen vormen.

Ook in het buitenland werden dergelijke praktijken niet geschuwd. Bekend zijn acties tegen westerse, Arabische en Iraanse belangen in het Verenigd Koninkrijk, de Bondsrepubliek Duitsland, Oostenrijk, Zweden, Dubai, Libanon en Iran.

TERREURORGANISATIES ONDER CONTROLE VAN HOESSEIN

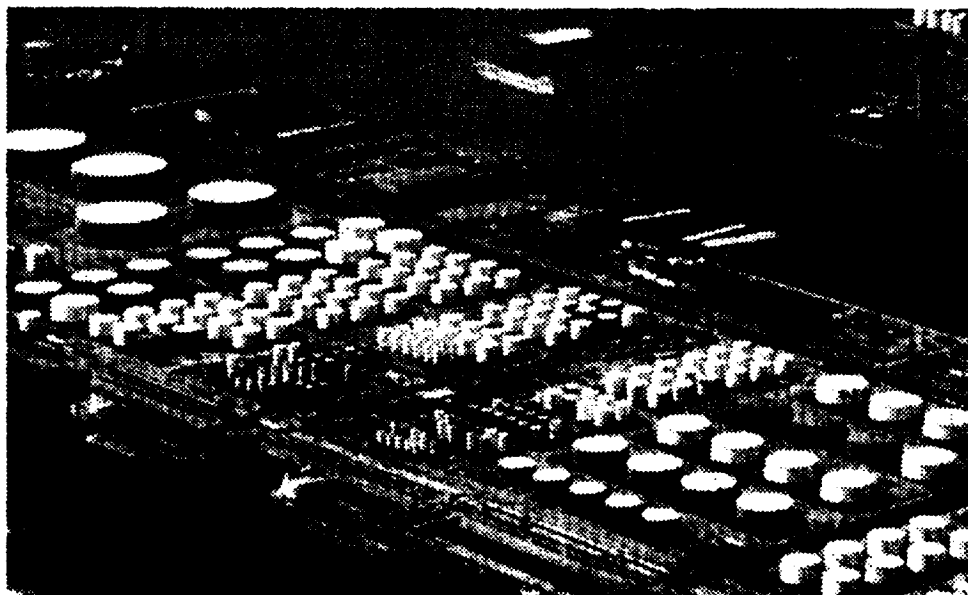
Al van oudsher onderscheidde Irak zich door een nog onverzoenlijker houding tegenover de staat Israël dan andere Arabische landen. Behalve in de periode 1982-1988 (oorlog met Iran) hebben actieve Palestijnse terreurorganisaties in Irak dan ook altijd een gastvrij onthaal gevonden.

MOGELIJKE GEVOLGEN VOOR NEDERLAND

Nederland heeft in de afgelopen tijd een duidelijk anti-Iraaks standpunt ingenomen. Voeg daarbij de militaire aanwezigheid van ons land in de Golf, alsmede de Nederlandse uitspraken voor het forum van de Verenigde Naties, en de conclusie lijkt gerechtvaardigd dat opnieuw rekening moet worden gehouden met bedreiging van Nederlandse doelen in het buitenland. Hierbij kan bv. gedacht worden aan Iraakse

"belangstelling" voor Nederlandse vertegenwoordigingen, diplomatiek zowel als commercieel.

Bovendien zijn er in Nederland zelf Amerikaanse en NAVO-installaties aanwezig en vormt Limburg een ideale uitvalsbasis naar Britse en NAVO-installaties vlak over de grens in de Bondsrepubliek. Verder is in dit opzicht de "Poort van Europa"-functie van Nederland van belang alsmede zijn aanzienlijke olie-industrie.

Steun voor operationele verkenningen in Nederland kan gevonden worden in die bevolkingsgroepen, die zich ideologisch voor HOESSEIN hebben uitgesproken, of op wie Irak druk uit kan oefenen door middel van nog in Irak verblijvende familieleden.

Verder is de mogelijkheid aanwezig dat de Iraakse inlichtingendienst met de recente golf Iraakse asielaanvragers (van 1 jan. t/m 24 aug. 1990 circa 750) agenten heeft meegestuurd.

HEZBALLAH-aanhangers moeten vooral gezocht worden onder het grote aantal Libanese asielzoekers en onder reeds langer in Nederland verblijvende Libanezen.

DE AARD VAN TE VERWACHTEN TERREURACTIES

Moordaanslagen zijn een middel dat door Irak's regime veelvuldig wordt gebruikt. In het kader van HOESSEIN's verdeel- en heerspolitiek zullen de zwakke broeders in het eenheidsfront tegen hem, te weten de Arabische monarchieën, het eerst als doelwit in aanmerking komen. Dat wil zeggen: leden van vorstenhuizen, van regeringen en diplomatieke vertegenwoordigers. Irak heeft in het verleden gedemonstreerd dat het dergelijke operaties bekwaam uit kan voeren, daarbij niet afschrikt door een betrekkelijk hoog beveiligingsniveau. Er zijn daarom weinig beperkingen aan de plaats van handeling, met dien verstande dat de voorkeur toch wel gegeven zal worden aan diplomatieke vertegenwoordigers, omdat er dan twee landen "met de feiten geconfronteerd worden".

Ook ANO en andere Palestijnse organisaties hebben ervaring met moordaanslagen

op belangrijke personages in de Golfregio. Deze aanslagen werden in opdracht gepleegd en waren een van de bronnen van inkomsten.

De Palestijnse terreurorganisaties hebben verder ervaring met acties als:

- vliegtuig- en scheepskapingen
- bomaanslagen
- aanvallen op menigten (in restaurants, op vliegvelden, etc.)

Dit soort acties maakt grote indruk bij het publiek waarvoor ze zijn bedoeld, maar kunnen anderzijds door de autoriteiten eerder herleid worden tot de Iraakse "sponsor", met mogelijke militaire gevolgen. Waarschijnlijk zal dit soort acties dus tot aan het uitbreken van een echte oorlog achterwege blijven. De voorzichtigheid gebiedt echter te zeggen dat individuele terroristen of groepen (mogelijk met steun van Irak) dergelijke acties natuurlijk wel kunnen uitvoeren, zonder dat dit als een Iraakse "first strike"-actie opgevat zal worden.

Ofschoon minder waarschijnlijk, gezien de fysieke onmogelijkheid om dit echt effectief met kleine "hitteams" uit te voeren, moeten olie-installaties toch als potentieel doel beschouwd worden: zelfs een symbolische actie zal opgevat worden als een teken dat Saddam HOESSEIN geen papieren tijger is.

CONCLUSIES

- Voor Irak is de terroristische optie een aanvaard beïnvloedingsmiddel in het verkeer tussen staten.

- Nederland heeft zich geprofileerd als een tegenstander van de politiek van Saddam HOESSEIN; het moet dan ook beschouwd worden als een mogelijk doelwit van terroristische acties. Zowel Nederlandse belangen in het buitenland als Nederlandse en derde-landbelangen in Nederland zelf kunnen hierdoor worden bedreigd.

- De terroristische acties kunnen elke reeds bekende vorm aannemen.

- Voor Irak is de belangrijkste remmende factor bij dit alles het risico van een militair antwoord indien het land als sponsor van zulke acties kan worden aangewezen.

IV. PROLIFERATIE-AANGELEGENHEDEN

BIOLOGISCHE EN TOXINEWAPENS

In het eerste Kwartaalbericht 1990 is aandacht geschonken aan de vraag waarom de Dienst een taak heeft op proliferatiegebied.

Daarbij is aangegeven dat tot dit taakveld o.a. behoort het tegengaan van de verspreiding van biologische en toxinewapens vanaf of via Nederlands grondgebied. Dat ons land op dit vlak risico's loopt, zal duidelijk zijn wanneer men bedenkt dat Nederland een zeer geavanceerde biotechnische industrie kent en daardoor een zoekgebied kan worden - zo het dat al niet is - voor kwaadwillenden die uit zijn op technologische kennis over en/of apparatuur voor de ontwikkeling en productie van biologische of toxinewapens.

De inspanning om proliferatie te voorkomen wordt evenwel bemoeilijkt doordat grondstoffen en apparatuur voor de aanmaak van deze wapens in (vrijwel) alle gevallen ook vreedzaam kunnen worden toegepast. De uitvoer van deze stoffen en apparaten valt daarom niet onder de wettelijke regels die gelden voor de uitvoer van wapentuig.

Deze bijdrage begint met de omschrijving van een aantal begrippen. Vervolgens wordt iets gezegd over de van kracht zijnde internationale verdragen. Tenslotte komt de Nederlandse wet - en regelgeving aan de orde.

OMSCHRIJVING VAN ENKELE BEGRIPPEN

In de literatuur en in de Nederlandse wetgeving worden van biologische en toxinewapens de volgende omschrijvingen gegeven:

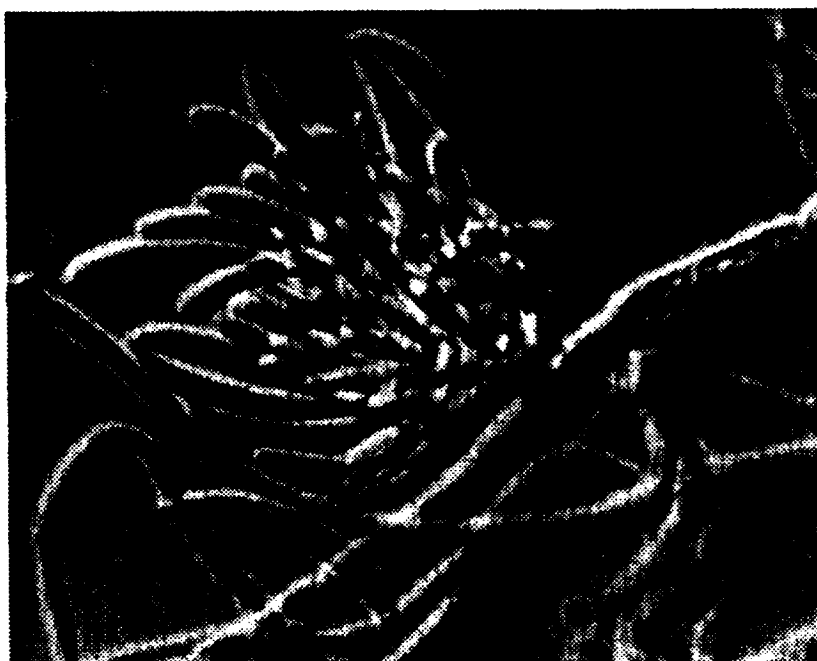
- Biologische wapens (ook wel agentia) zijn levende organismen, ongeacht hun aard, of geïnfecteerd materiaal hiervan afkomstig, die bedoeld zijn om ziekte of dood te veroorzaken bij mensen, dieren of planten en waarbij ze voor hun effect afhankelijk zijn van het vermogen zich te vermenigvuldigen in de aangevallen persoon, dier of plant.
- Toxinewapens zijn giftige stoffen die gewoonlijk worden geproduceerd door levende organismen, met inbegrip van langs chemische weg vervaardigde analogen, die worden ingezet om ziekte of dood te veroorzaken bij mensen, dieren of planten.

Kenmerkend verschil tussen biologische en toxinewapens is dat biologische agentia zich in het aangevallen organisme vermenigvuldigen, een eigenschap die toxines ontberen. En anders dan veel biologische strijdmiddelen zijn toxines niet besmettelijk.

Qua werking zijn toxinewapens eigenlijk geen biologische maar chemische strijdmiddelen. Dat zij toch vaak in één adem met biologische wapens worden genoemd, komt omdat beide groepen vallen onder de hierna nog nader te noemen Conventie inzake biologische wapens van 1972.

Anders dan chemische wapens zijn biologische agentia in een moderne oorlog nog niet ingezet. Wel zijn biologische middelen tijdens de Tweede Wereldoorlog door Japan getest op krijgsgevangenen in Kwantoeng en in het najaar van 1940 bij bombardementen op enkele Chinese steden.

Als verspreidingsmiddelen voor biologische en toxinewapens bij militair gebruik valt niet alleen te denken aan conventionele wapens als raketten en andere projektielen, maar ook aan aerosolen. Een aerosol is een verstuiwing van een opgeloste stof, die tot in de longblaasjes kan doordringen.

De schimmel *Fusarium* (900x vergroot)

Sommige toxines zijn in extreem kleine hoeveelheden reeds dodelijk. Die stoffen worden zeer geschikt geacht voor kleinschalige operaties zoals moordaanslagen en pogingen tot afpersing.

Voorbeeld van toxinewapens zijn:

- *botuline-toxine, het meest giftige toxine dat bekend is, wordt geproduceerd door de bacterie *Clostridium botulinum*. In de literatuur wordt melding gemaakt van het vermoeden dat bij de moordaanslag op Reinhard HEYDRICH in 1942 gebruikte handgranaten ondergedompeld waren geweest in dit toxine.*
- *ricine, een zeer giftig toxine, wordt geproduceerd door de wonderboom. Dit toxine is gebruikt bij de zgn. parapluie-aanslagen op Bulgaarse dissidenten in Londen en Parijs in 1978.*
- *trichothecenes behoren tot de groep van de mycotoxines, d.w.z. de door schimmels geproduceerde toxines. De trichothecenes worden gemaakt door de verschillende soorten *Fusaria*. Volgens de Amerikanen hebben de Sovjets vanaf het midden van de jaren zeventig trichothecenes ingezet in Laos en Vietnam (de zgn. gele regen); in wetenschappelijke kring, ook in de Verenigde Staten, wordt de juistheid van deze bewering ernstig betwijfeld en zelfs ontkend.*

RESEARCH EN VEILIGHEID

Ten aanzien van researchwerkzaamheden rond biologische en toxinewapens wordt onderscheid gemaakt tussen defensief en offensief onderzoek. Als defensief wordt aangemerkt research met een voorbehoedend (profylactisch), beschermend of anderzins vreedzaam doel. Onderzoek dat de ontwikkeling van strijdmiddelen tot doel heeft, wordt als offensief betiteld. In de praktijk zijn beide terreinen lang niet altijd even gemakkelijk te onderscheiden.

In laboratoria waar onderzoek wordt gedaan naar de werking van biologische ziekteverwekkers en toxines en naar bruikbare beschermende, immuniserende dan wel genezende middelen, wordt gewerkt met stoffen die als biologische of toxinewapens kunnen worden aangemerkt. En ook in instituten en bedrijven waar vaccins worden geproduceerd, kan gebruik worden gemaakt van ziekteverwekkers en toxines. Deze onderzoeks- en productiefaciliteiten zijn daarom onderworpen aan veiligheidsmaatregelen, die overigens in intensiteit kunnen verschillen. Deze maatregelen moeten voorkomen dat omgeving, laboratorium, personeel en onderzoeksmateriaal zelf besmet kunnen worden. Het niveau van de beveiliging wordt bepaald aan de hand van een schaal die loopt van maximaal via hoog en middelmatig tot laag, in vaktechnische termen: van BL-4 tot BL-1 (waarbij BL staat voor "Biosafety Level").

Naast de door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) gehanteerde aanduiding BL wordt ook wel gebruik gemaakt van de P-, C- of FIN-schaal. De P- en de C-schaal lopen ook van 4 naar 1, de FIN-schaal evenwel van 3 naar 0.

Kenmerkend voor BL-4 faciliteiten is dat daarin continu een onderdruk gehandhaafd wordt om ontsnapping van stoffen te voorkomen. Bij beveiliging op dit niveau staat de veiligheid van de omgeving voorop aangezien op die plaatsen met zeer gevaarlijke stoffen wordt gewerkt. Dit laatste valt ook op te maken uit het feit dat de werknemers dan gehuld zijn in zgn. maanpakken.

In BL-3 faciliteiten wordt met overdruk gewerkt. Deze maatregel wil verontreiniging van buitenaf tegengaan. Hier speelt derhalve de noodzaak om de stoffen waarmee gewerkt wordt zuiver te houden een prominente rol.

INTERNATIONALE VERDRAGEN

Het bekende Protocol van Genève uit 1925 verbiedt partijen om chemische of biologische methoden van oorlogvoering toe te passen tegen een andere staat. Verschillende ondertekenaars hebben zich evenwel het recht voorbehouden om deze wapens in te zetten als ze er zelf mee worden aangevallen.

Overigens wordt in het Protocol gesproken van bacteriologische oorlogvoering. In de jaren twintig definieerde men virussen namelijk nog als een infecterende stof, niet verschillend van bacteriën. In de literatuur komt nu echter vaak de typering "bacteriologische (biologische) wapens" voor.

Het Protocol van Genève is nog steeds volop van kracht en bindt de toetredende partijen dus nog steeds.

De Conventie inzake biologische wapens uit 1972 bouwt voort op het Protocol van Genève. Zij verbiedt het bezit, de ontwikkeling, de productie, de opslag en het transport naar derden van biologische en toxinewapens en van verspreidingsmiddelen bestemd om voornoemde wapens te gebruiken voor vijandige doeleinden of in een gewapend conflict.

Onderzoek voor defensieve doeleinden wordt in de Conventie toegestaan. Bezit van soorten biologische agentia en toxines, en in hoeveelheden die door dit onderzoeksdoel worden gerechtvaardigd, is daarom vrijgelaten.

Als zwakke plekken in de Conventie zijn o.a. de volgende punten genoemd:

- *Het ontbreken van een expliciet gebruiksverbod. (Een dergelijk verbod werd niet nodig geacht omdat de Conventie van 1972 wilde voortborduren op het Protocol uit 1925).*
- *Het ontbreken van een definitie van biologische en toxinewapens, waardoor bijvoorbeeld een discussie kan ontstaan over de vraag of een stof wel of geen toxine is.*
- *Het ontbreken van een eenduidige limiet voor de hoeveelheden biologische agentia en toxines die in het kader van defensief onderzoek mogen worden aangehouden.*
- *Het niet voorzien in een verificatiesysteem, waardoor internationale controle op (vermeende) overtredingen niet behoeft te worden toegestaan.*

In de Conventie is voorts bepaald dat eens in de vijf jaar een toetsingsconferentie zal worden gehouden. Bij die gelegenheid kunnen noodzakelijk geachte wijzigingen of toevoegingen worden afgesproken. De eerste termijn van vijf jaar begon te lopen toen in 1975 het in de Conventie genoemde getal van 22 landen het verdrag had geratificeerd, waardoor het vanaf dat moment officieel van kracht was.

De Eerste Toetsingsconferentie (1980)

Tijdens de Eerste Toetsingsconferentie in 1980 werd de Conventie van toepassing verklaard op alle recente wetenschappelijke en technische ontwikkelingen. Dit hield in dat alle via recombinant-DNA-technieken ontwikkelde, veranderde, dan wel te ontwikkelen of te veranderen biologische agentia en toxines onder het bereik van de Conventie werden gebracht.

Recombinant-DNA-technieken werden in het begin van de jaren zeventig voor het eerst uitgevoerd. Sindsdien heeft de toepassing van deze technieken een grote vlucht genomen en lijken zich op het terrein van biotechnologie en vaccinontwikkeling nieuwe mogelijkheden voor te doen. In de literatuur wordt overigens betwijfeld of via recombinant-DNA-technieken nieuwe, nog dodelijker organismen zullen kunnen worden ontwikkeld. Met de mogelijkheid dat nieuwe synthetische toxines ontworpen kunnen worden en dat veranderingen kunnen worden aangebracht in bestaande pathogene (= ziekmakende) organismen, wordt daarentegen wel rekening gehouden.

De Tweede Toetsingsconferentie (1986)

De Tweede Toetsingsconferentie, die in 1986 werd gehouden, nam een slotverklaring aan waarin ondubbelzinnig werd uitgesproken dat alle natuurlijke of kunstmatig gecreëerde microbiologische of andere biologische stoffen en toxines ongeacht hun oorsprong of produktiemethode onder de Conventie vielen. De eerder gememoreerde problemen met betrekking tot de definitie van biologische en toxinewapens zijn met deze afspraak tot (vrijwel) nul gereduceerd.

De Tweede Toetsingsconferentie leidde bovendien tot nader internationaal overleg in 1987 waar overeenstemming werd bereikt over de inhoud van een viertal vertrouwenwekkende maatregelen. Zo werd afgesproken om gegevens uit te wisselen over BL-4 faciliteiten en over centra waar defensief onderzoek wordt gedaan.

Alhoewel slechts circa vijftien van de ruim honderd partijen de BL-4 centra bij de Conventie hebben aangemeld, zijn daarmee naar wordt aangenomen toch bijna alle bestaande BL-4 faciliteiten bekend. Verschillende landen hebben overigens als teken van goede wil ook BL-3 centra aangemeld. De Amerikanen hebben zich tegen aanmelding van BL-3 faciliteiten uitgesproken met als argument dat veel van die centra zich niet binnen (semi-)overheidsinstellingen bevinden maar bij het particuliere bedrijfsleven.

De Derde Toetsingsconferentie

In het najaar van 1990 zal de Derde Toetsingsconferentie worden gehouden. Wellicht zal dan gesproken worden over het opnemen in de Conventie van verificatiemogelijkheden en over het uitbreiden van het bestaande stelsel van vertrouwenwekkende maatregelen.

ENKELE GEVALLEN VAN AFZIJDIGHEID

In de huidige internationale situatie wordt vooral proliferatie van biologische en toxinewapens naar staten in het Midden-Oosten en in Noord-Afrika als risicovol aangemerkt. De enige landen in dit gebied die nog steeds geen partij zijn bij het Protocol uit 1925 zijn Algerije en Zuid-Jemen. De Conventie van 1972 is niet getekend door Algerije en Israël, terwijl Egypte, Irak, Marokko, Noord-Jemen en Syrië dat verdrag (nog) niet hebben geratificeerd.

Overigens bestaan in de Derde Wereld ernstige bedenkingen tegen eventueel door westerse staten af te kondigen beperkende maatregelen terzake de export van apparatuur en technologische kennis op microbiologisch terrein. Gevreesd wordt dat de noodzakelijke ontwikkelingshulp op medisch gebied daardoor in het gedrang zal komen.

NEDERLANDS BELEID

Nederland heeft op 31 oktober 1930 het Protocol uit 1925 en op 22 juni 1981 de Conventie van 1972 geratificeerd.

Uitvoeisels van de ratificatie van de Conventie van 1972 is dat op Nederlandse bodem geen biologische en toxiwapens alsmede voor militair gebruik bedoelde verspreidingsmiddelen voor deze wapens mogen worden ontwikkeld, aangemaakt of opgeslagen en dat deze wapens en middelen ook niet mogen worden getransporteerd.

In de Memorie van Toelichting bij het in 1980 ingediende ontwerp van Rijkswet tot goedkeuring van de Conventie van 1972 heeft de Nederlandse regering met zoveel woorden verklaard "dat het Koninkrijk nooit biologische wapens heeft bezeten, ze thans niet bezit en ze ook niet wenst te verwerven".

BUITENLANDS BELEID

In verschillende internationale samenwerkingsverbanden en overlegstructuren zetten de Nederlandse afgevaardigden zich waar mogelijk in voor internationale maatregelen tegen de proliferatie van biologische en toxiwapens en de bijbehorende verspreidingsmiddelen.

In de paragraaf over biologische en toxiwapens in de Memorie van Toelichting bij de Begroting van het Ministerie van Buitenlandse Zaken voor 1990 valt het volgende te lezen:

"Ook ten aanzien van biologische wapens bestaat een zeker gevaar voor proliferatie. Een probleem daarbij is dat het verdrag van 1972 dat de ontwikkeling, productie en opslag van biologische wapens verbiedt, geen verificatievoorzieningen kent. Nederland spant zich in voor versterking van dit verdrag. Het gaat daarbij ondermeer om vergroting van het aantal bij het verdrag aangesloten staten (thans 107) alsmede om verdere vertrouwenwekkende maatregelen (gedetailleerde aanmelding van gegevens over laboratoriumonderzoek e.d.). Voorts ontplooit Nederland initiatieven om, naar analogie van de chemische wapens, te komen tot maatregelen in de exportsfeer".

En in de Memorie van Toelichting bij de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken van 1991 komt o.a. de volgende passage voor:

"Met de totstandkoming in 1972 van het verdrag dat de ontwikkeling, productie en opslag van biologische wapens verbiedt, leken deze wapens voorgoed te zijn verbannen. De laatste jaren echter lijkt een groeiend aantal landen (weer) geïnteresseerd te zijn geraakt in de opbouw van een biologische wapencapaciteit. Om deze ontwikkeling te keren, zijn zowel maatregelen ter versterking van het verdrag als ter voorkoming van proliferatie noodzakelijk. Nederland zet zich hier op nationaal en internationaal niveau voor in".

Het belang dat Nederland hecht aan het tegengaan van de proliferatie van deze wapens blijkt ook uit het voornemen om in 1991 in ons land een internationaal seminar te organiseren waar van gedachten moet worden gewisseld over mogelijkheden om de Conventie van 1972 te versterken.

BINNENLANDS BELEID

Geheel in lijn met het voorgaande wordt steeds sterker benadrukt dat voorkomen dient te worden dat de strijdmiddelen in kwestie elders zullen kunnen worden ontwikkeld of aangemaakt met behulp van uit Nederland afkomstige stoffen, apparatuur en/of technologische kennis.

De toelichting bij de begroting van Buitenlandse Zaken voor 1991 merkt in dit verband op:

"Op nationaal niveau reeds genomen maatregelen zoals het aanleggen van een waarschuwingslijst voor relevante stoffen en apparatuur, zullen waar nodig verder worden ontwikkeld".

Hierbij dient overigens wel bedacht te worden dat een waarschuwingslijst alleen een signaalfunctie heeft. Naleving is in rechte niet afdwingbaar en overtreding is niet strafbaar.

De Uitvoeringswet verdrag biologische wapens

In de "Uitvoeringswet verdrag biologische wapens" van 25 maart 1981 (Staatsblad 1981, nr. 187) worden de verboden uit de Conventie van 1972 vertaald in Nederlandse wetgeving.

De wet definieert in artikel 1 het begrip biologische agentia als mede omvattend toxines.

In hetzelfde artikel krijgen de ministers die landbouw en volksgezondheid in hun portefeuille hebben opdracht ambtenaren aan te wijzen die "met het oog op de uitvoering van deze wet zijn belast met het toezicht op de ontwikkeling, de productie, het in voorraad hebben, de verwerving of het bezit van biologische agentia".

In artikel 2 wordt bepaald hoe een verbodsmaatregel tot stand kan komen wanneer er redenen zijn om aan te nemen dat een zich op zekere plaats bevindende voorraad biologische agentia geëigend is om als strijdmiddel te worden gebruikt. Criterium hierbij is of de aangetroffen soort c.q. de aanwezige hoeveelheid onder de omstandigheden van het moment kan worden gerechtvaardigd uit hoofde van defensieve overwegingen. Kan dit niet, dan is er reden om aan te nemen dat de agentia geëigend zijn om als strijdmiddel te worden gebruikt.

- Bepalingen tegen bezit

In de artikelen 3 en 4 wordt het een ieder verboden biologische agentia, wapens, uitrusting of verspreidingsmiddelen te ontwikkelen, te produceren, in voorraad te hebben of op enigerlei andere wijze te verwerven of te bezitten, indien hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat deze zijn of zullen worden bestemd:

- om als strijdmiddel te worden gebruikt (dit geldt voor de agentia);
- om te dienen voor het gebruik van biologische agentia als strijdmiddel (dit geldt voor wapens, uitrusting of verspreidingsmiddelen).

Omtrent het bewijs van de wetenschap of het vermoeden wordt in de Memorie van Toelichting opgemerkt dat dit door het openbaar ministerie dient te worden geleverd. Erkend wordt dat dit niet altijd eenvoudig zal zijn. "Indien de verdachte ontkent zal het bewijs van de wetenschap of van het vermoeden moeten worden ontleend aan diens administratie. Daartoe bestaan ruime opsporingsbevoegdheden".

- Toezicht en opsporing

De toezichthoudende ambtenaren kunnen zich volgens artikel 6 toegang verschaffen tot alle plaatsen, uitgezonderd woningen, waar met microbiologische agentia wordt gewerkt, ook zonder dat er sprake is van een vermoeden dat de in de Conventie van 1972 geformuleerde verboden worden geschonden.

Artikel 7 bevat de met het oog op de "Wet openbaarheid van bestuur" inmiddels gebruikelijke bepaling betreffende de geheimhouding van vertrouwelijke gegevens.

In artikel 8 wordt geregeld dat de in de wet omschreven strafbare feiten onder de werkingssfeer van de "Wet op de economische delicten" vallen. De taak van de "Economische Controle Dienst" (ECD) op dit terrein is daarmee gegeven.

De "In- en uitvoerwet"

De "In- en uitvoerwet" en het op basis daarvan vastgestelde "Uitvoerbesluit strategische goederen" verbieden de uitvoer uit Nederland van specifiek voor een militaire bestemming vervaardigde goederen alsmede van op de "Lijst van strategische goederen" geplaatste artikelen.

Dit verbod kan alleen worden opgeheven door een door de minister van Economische Zaken te verstrekken uitvoervergunning.

Het zal duidelijk zijn dat de bewindsman nimmer een vergunning tot export zal kunnen/mogen afgeven voor de organismen c.q. stoffen en middelen die eenduidig vallen onder de in de "Uitvoeringswet verdrag biologische wapens" geformuleerde bezitsverboden.

Desondanks heeft de minister van Economische Zaken op het terrein in kwestie toch taken c.q. bevoegdheden.

Allereerst heeft de bewindsman de bevoegdheid om organismen c.q. stoffen en middelen, die onder het regiem van de "Uitvoeringswet verdrag biologische wapens" kunnen vallen, op de "Lijst van strategische goederen" te plaatsen. Een dergelijke daad betekent dat die artikelen voortaan onderhevig zijn aan uitvoercontrole. Voorts valt specifiek voor de vervaardiging van biologische en toxinewapens bestemde apparatuur onder de werkingssfeer van de "In- en uitvoerwet". En ook hier heeft de minister de bevoegdheid om apparaten e.d. in de "Lijst van strategische goederen" op te nemen.

Overigens zijn tot op heden op de "Lijst van strategische goederen" nog geen artikelen geplaatst, die als biologisch of toxinewapen c.q. als middel voor de vervaardiging of verspreiding daarvan kunnen worden aangemerkt.

PROBLEEM: AL OF NIET MILITAIRE BESTEMMING

Wil iets onder het regiem van de "Uitvoeringswet verdrag biologische wapens" of van de "In- en uitvoerwet" gebracht kunnen worden, dan dient eenduidig vast te staan dat het om een specifiek voor een militaire bestemming vervaardigd goed gaat. Micro-organismen en toxines die gebruikt kunnen worden als biologisch of toxinewapen, zijn echter in vrijwel alle gevallen ook geschikt om voor vreedzame doeleinden te worden gebruikt. Mutatis mutandis kan hetzelfde worden opgemerkt inzake middelen en apparaten die noodzakelijk zijn voor onderzoek naar, aanmaak van en verspreiding van biologische en toxinewapens.

Kopers zullen uiteraard nimmer verklaren dat door hen bestelde goederen zullen worden gebruikt als wapen c.q. als middel tot vervaardiging of verspreiding daarvan. En er zal eigenlijk nooit kunnen worden bewezen dat verkopers kunnen c.q. behoren te weten dat door hen verkochte goederen zo aangewend zullen worden. Hier dient zich derhalve een duidelijke taak voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten aan. In de optiek van controlerende dan wel toezichhoudende diensten zullen die namelijk de informatie moeten verzamelen op basis waarvan uitvoerende instanties in voorkomende gevallen verkopers e.d. kunnen waarschuwen wanneer deze zaken dreigen te gaan doen met verdachte personen of instellingen.

ONDERZOEK EN PRODUKTIE IN NEDERLAND

In Nederland wordt op verschillende plaatsen aan microbiologisch en biotechnologisch onderzoek gedaan. Voorts beschikt ons land over een omvangrijke, hooggekwalificeerde biotechnische industrie.

Voor zover bekend zijn er in Nederland geen instellingen of bedrijven die over faciliteiten op BL-4 niveau beschikken.

Enkele (semi-)overheidsinstellingen, waarin aan onderzoek wordt gedaan, hebben faciliteiten op BL-3 niveau. Deze laboratoria zijn in het kader van de in 1987 overeengekomen vertrouwenwekkende maatregelen internationaal aangemeld. Het gaat hierbij om onderdelen van:

- *het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne (RIVM) te Bilthoven,*
- *het Centraal Diergeneeskundig Instituut (CDI) te Lelystad,*
- *de afdeling biochemie van het Medisch Biologisch Laboratorium van TNO (TNO/MBL) te Rijswijk.*

Alhoewel ook binnen het bedrijfsleven laboratoria met BL-3 faciliteiten voorkomen, zijn deze (nog) niet aangemeld in het kader van de vertrouwenwekkende maatregelen.

Defensief onderzoek

Binnen de afdeling microbiologie van TNO/MBL wordt aan defensief onderzoek rond biologische en toxine-strijdmiddelen gedaan. Dit laboratorium is daarom in het kader van de vertrouwenwekkende maatregelen eveneens aangemeld.

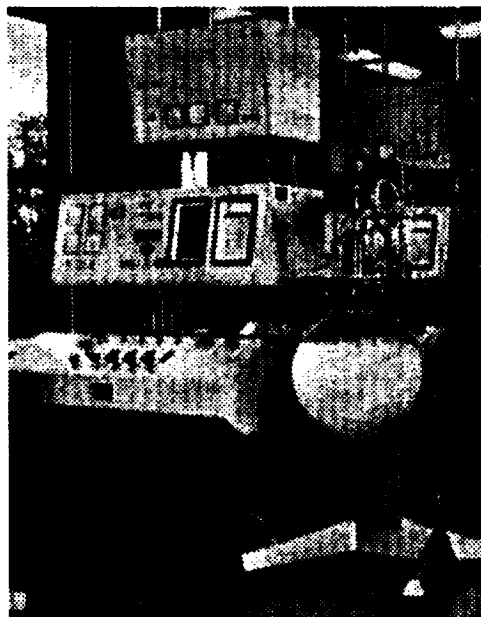
De afdeling microbiologie staat onder leiding van dr. de technische
deskundige op het gebied van biologische en toxinewapens in Nederland. De
afdeling is gehuisvest in het op het TNO-complex te Rijswijk gevestigde Prins
Maurits Laboratorium.

Schimmelcollectie in Baarn

Op verschillende plaatsen in de wereld worden collecties levende schimmels
bewaard. Het "Centraal Bureau voor Schimmelcultures" (CBS) te Baarn neemt onder
deze instituten een zeer vooraanstaande plaats in. De collectie in Baarn is namelijk
niet alleen de oudste, maar heeft ook het grootste aantal stammen in cultuur. Tot de
verzameling behoren schimmels die zwaar giftige toxines produceren.
Het CBS levert op verzoek en tegen een geringe vergoeding schimmelstammen
voor wetenschappelijke doeleinden.

RIVM, CDI en het buitenland

Het "Rijksinstituut voor
Volksgezondheid en Milieuhygiëne"
(RIVM) te Bilthoven en het "Centraal
Diergeneeskundig Instituut" (CDI) te
Lelystad worden vanuit het buitenland
regelmatig benaderd om te assisteren
bij het opzetten van instituten voor
onderzoek naar micro-organismen
en/of faciliteiten voor de productie van
vaccins. In het raam van deze
hulpverleningen wordt ook wel
onderdak geboden aan stagiairs uit het
buitenland. In voorkomende gevallen
vindt eveneens levering van
ziekteverwekkende micro-organismen
plaats.

RIVM Bilthoven

Belangstelling uit het buitenland

De Nederlandse onderzoeks- en opleidingsinstituten die zich bewegen op het terrein
van microbiologie en biotechnologie genieten internationaal een grote faam. Er is
daarom vanuit het buitenland doorlopend belangstelling voor het bezetten van
stageplaatsen c.q. het volgen van opleidingen/cursussen.

In de biotechnische industrie wordt niet alleen onderzoek gedaan naar
ziekteverwekkende micro-organismen, maar vindt ook productie van vaccins en
diagnostica plaats. Voorts wordt binnen deze tak van industrie onderzoeks- en
productie-apparatuur vervaardigd. Door het hoge niveau waarop de biotechniek in
Nederland zich beweegt, bestaat er vanuit het buitenland veel belangstelling, niet
alleen voor de producten maar ook voor de toegepaste technologie.

CONCLUSIE

Het tegengaan van de proliferatie van biologische en toxinewapens vanaf ons grondgebied is gezien het Nederlandse buitenlands beleid een gewichtig belang van de Staat.

Willen beleidsbepalende en executieve onderdelen van de Rijksdienst tijdig en effectief kunnen optreden, dan dienen zij bijtijds te weten dat zich ergens een verdachte transactie dreigt te gaan afspelen. Het zal geen verbazing wekken dat binnen deze instanties de gedachte leeft dat juist op dit punt een taak is weggelegd voor een dienst als de BVD.

Voorts lijkt het gevoelen te bestaan dat de Dienst een zinvolle bijdrage kan leveren aan het bevorderen van beveiligingszin c.q. het in voorkomende gevallen aandragen van suggesties voor beveiligingsmaatregelen bij die instellingen en bedrijven in Nederland waar zich organismen c.q. stoffen, apparaten en kennis bevinden die kunnen worden aangewend bij de ontwikkeling en aanmaak van biologische en toxinewapens.